

Miks Eesti pürgib Euroopa Liitu?

Mart Nutt (RiTo 3), Riigikogu liige, Isamaaliit

Miks tekkis Euroopa Liit?

Euroopa ühiskodu idee autoriks võib pidada möödunud sajandi esimese poole mõtlejat krahv Richard von Coudenhove-Kalergit. 1923. aastal avaldas ta oma idee raamatus "Pan-Euroopa". Tema Euroopa Ühendriikide idee oli Teise maailmasõja eel tunnustatud ja laialt levinud. Ja sugugi mitte abstraktsetel kaalutlustel, vaid lähtudes veendumusest, et üksnes Euroopa riikide koostöö ja tihe koordineeritud tegevus suudab ära hoida tulevikusõjad. Coudenhove-Kalergi unistus ei täitunud ja Teisest maailmasõjast kujunes senise Euroopa ajaloo veriseim.

Teise maailmasõja üheks keskseks konfrontatsioonikoldeks oli sajanditepikkune kahe suurriigi – Saksamaa ja Prantsusmaa – vastuolu. Et luua võimalus edasiste konfliktide ärahoidmiseks, oli vaja see vastuolu ületada. Sellest algasidki otsingud, mis tänaseks on viinud Euroopa Liiduni.

Prantsuse välisministri Robert Schumani ettepanekul asutatud Euroopa Sõe- ja Terasühendus viitab esmapilgul soovile edendada üksnes majandusintegratsiooni. Ometi oli sellel sammul sügav poliitiline mõte – juhtida militaarselt keskseid tööstusharusid ühiste jõududega, millesse on kaasatud Euroopa riigid. Õigupoolest oli Schumani plaaniga kavandatud ka edasine majanduspoliitiline integratsioon. Ja sedavõrd uskumatuna, kui Schumani plaan alguses ka ei tundunud, see integratsioon sai teoks ning Lääne-Euroopa riikide ajaloolised vastuolud suudeti asendada liitlassuhetega.

Järgmiseks koostöö tähiseks olid Euroopa Majandusühenduse (nn Rooma leping) ja Euroopa Aatomienergiaühenduse lepingud, mis mõlemad jõustusid 1958. Need lepingud löid aluse Euroopa Ühendusele ja selle edukus muutis ühenduse ligitõmbavaks ka teistele Lääne-Euroopa riikidele. Tänapäevaks on liikmeid juba 15 ja Lääne-Euroopa riikidest on seni jäänud kõrvale üksnes Island, Norra, Šveits ja viis kääbusriiki. Küpros ja Malta on kandidaatriigid ning nende liitumine Euroopa Liiduga (EL) on aja küsimus. Liitumise motiiviks on olnud ikka arusaam, et ühiste jõududega on lihtsam oma huve kaitsta ja kõrvale on jäänud üksnes need, keda kaitsevad soodne geograafia ja eripärane majandus.

Jõukust ja stabiilsust tootva ühendusena sai EL ligitõmbavaks ka kommunismist vabanenud Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele. Viimaseid on kannustanud ka määramatus ja ettearvamatu areng idapoolses suuriigis – Venemaal. Kui EL peaks laienema kõikide tänaste kandidaatriikidega, siis võiks tõdeda, ei Coudenhove-Kalergi unistus on üldjoontes täitunud. Mitte küll samas vormis ega täpselt samades piirides, küll aga eesmärgi mõttes. EL on õigustanud oma olemasolu mitmete argumentidega – sisekonfliktide ärahoidmine, vaba konkurentsi tagamine, konkurentsivõime muus maailmas, aga ka universaalsete inim- ja kodanikuõiguste, looduskeskkonna ning kaudselt liikmesriikide julgeoleku kaitse. EL-i püsimine ja laienemine tõestab, et nendel argumentidel on arvestatav kaal.

Euroopa Liiduga liitumise plaanid Eestis

Orientatsiooni küsimused tõstasid Eestis kohe, kui nõukogude võimu haare nõrgenes ning tekkisid esimesed sõnavabaduse võrsed 1988. aastal. Algselt jagunes Eesti ühiskond orientatsiooni osas kolmeks. Kodanike komiteede liikumist aktiivselt vedanud ERSP, Eesti Muinsuskaitse Selts, Eesti Kristlik Liit jt väljendasid ühemõtteliselt soovi taastada täielik iseseisvus, Eesti ühtekuuluvust Lääne-Euroopaga ja integratsiooni Läände. Rahvarinde positsioon oli ettevaatlikum ning jätkuvalt otsiti erisuhteid Venemaaga. Impeeriumimeelsed liikumised ei tahtnud mingisugustest muutustest kuuldagi. Siiski ei olnud Eesti võimalik liitumine Euroopa Ühendusega (EÜ) enne taasiseseisvumist arutelude keskmes. Kas või ainuüksi põhjusel, et integreerumine Euroopa organisatsioonidesse ei olnud mingilgi moel reaalne. Samas leidsid tähelepanu EÜ seesmine areng ja ümberkorraldused, mis näitas ühiskonna kasvavat huvi selle arengutee vastu. Kesk- ja Ida-Euroopa rahvaste võimalikuks kaasamiseks EÜ-sse tunnetati Nõukogude impeeriumi kokkuvarisemise paratamatut vajadust. "Kui Lääs soovib tõesti näha nõukogude rahvaid enda kõrval, peab ta aktsepteerima Liidu lagunemise ja kujunenud rahvusriikide ühinemise Euroopaga" (Nutt 1991, 71). Samas oli selge, et ühinemine ei toimu lähiaastatel. "Prognoosid, milles ennustatakse Ida-Euroopa riikide liitumist Euroopa Ühendusse juba käesoleval aastakümnel, on liialt optimistlikud" (samas, 70).

Huvi EÜ vastu muutus konkreetsemaks pärast taasiseseisvumist. Selles hakati nägema Eesti loomuliku arengusuuna ja iseseisvuse tagatist. "Eestist ei saa elujõulist riiki, jäädes kõrvale Euroopa integratsiooniprotsessidest ja EÜ-st. Et sinna lülituda, tuleb viia läbi põhjalikud ümberkorraldused nii majanduses kui õigussüsteemis. Lääne majandusekspertide sõnul ei ole liitumisel EÜ-ga nii suureks takistuseks meie madal elatustase (ka Portugal on vaene maa), vaid müstilis-sotsialistlik majandusstruktuur. Nii kaua, kui kulub selle ümberkorraldamiseks, istume ka EÜ ukse taga. Samas on see protsess väikeses Eestis märksa kiiremini realiseeritav kui Poolas või Rumeenias."¹

Järk-järgult tuli Euroopa integratsiooni teema ka erakondade programmidesse. 1993. aastal rõhutab Eesti Sotsiaaldemokraatlik Partei Euroopasse taaslülitumise tähtsust ja näeb oma tulevikunägemuses Eesti osalemist EÜ-s. Eesti Keskerakond peab eesmärgiks võimalikult kiiret ühinemist. Eesti Koonderakond rõhutab koostöö süvendamist EL-i struktuuriüksustega ning teatavasti algasid Eesti liitumisläbirääkimised just Koonderakonna juhitava valitsuse ajal. Isamaaliit rõhutab, et "kõige olulisem välispoliitiline suund aastail 1995-1998 on Eesti integreerumine EL-i". Säärast seisukohta kandis ka Reformierakond. Ainsana väljendas euroskeptitsismi 1990-ndate esimesel poolel Tuleviku Eesti Erakond, märkides, et "Eestil on olemas oma tee, väarikam ja tugevam kui seda oleks väikene riik hammasrattakesena EL-is. Me ei pea Läänel sabas sörkima" (Tuleviku Eesti Erakond, 1994).

1990-ndate teise poole programmid käsitlevad EL-iga liitumist juba konkreetsemalt. Koonderakond märgib Eesti välispoliitika prioriteedina EL-i liikmeks saamist. Eestimaa Rahvaliidu teine programm tunnistab Eesti euroliitu kuulumise vajadust. Varasemat kurssi EL-ile kinnitavad ka Isamaaliit, Mõõdukad ja Reformierakond. Keskerakonna teine programm taotleb Eesti välispoliitika alusena ühinemist selgepiiriliste lepingute alusel Euroopa ja

rahvusvaheliste demokraatlike struktuuridega ning leiab, et ühinemise peaks otsustama referendum. Isegi valdavalt venekeelseid kodanikke ühendav Eestimaa Ühendatud Rahvapartei peab vajalikuks Eesti seaduste EL-i juriidiliste normidega vastavusse viimist.

Seega võib tõdeda, et kõik arvestatavad Eesti erakonnad on põhimõtteliselt EL-iga ühinemise suhtes pooldaval seisukohal. Arvestatavat euroskeptilist liikumist Eestis seni kujunenud ei ole (vt ka Ruutsoo, Kirch 1998; Ennuste, Kirch 2001; Tallo 2001).²

Globaliseerumine ja Euroopa Liit

Globaliseerumine on tänane moesõna, kuid kirjeldab maailma praegust arengutrendi. EL on ühest küljest globaliseerumise tulemus, teisest küljest kaitsereaktsioon selle vastu. Õigustatult võib märkida, et EL-i areng on alates Maastrichti lepingust pigem globaliseerumist pärssiv kui sellele kaasa aitav. Seesmise integratsiooniga (kodanike, tööjõu, kaupade ja teenuste vaba liikumine, üleeuroopaliste institutsioonide rolli suurenemine) on süvenenud sulgumine muu maailma suhtes. Kõrge tollibarjäär, toiduainete kvaliteedinõuded ja Schengeni piirirežiim iseloomustavad ühemõtteliselt suunda, milles ühtse Euroopa identiteedi kujundamisega käsikäes vastandatakse end selgemini ülejäänud maailmale. Selles väljendub tunnetus, et globaliseeruv maailmas ei suuda Euroopa riigid üksi oma huve kaitsta, kuid samas on Euroopa teistest erinev ning väärrib oma eripära säilitamist ja edasiarendamist. Selles plaanis on EL-ist kujunemas suurjõud, kuid paraku üks suurjõud paljudest, sest globaliseerumine hõlmab ka teisi piirkondi. Globaliseeruv maailm määrab rahvusvahelised suhted suurjõudude vahel, jätmata väikestele iseseisvaks olemiseks eriti palju ruumi.

Siit ka dilemma Eesti jaoks. Kellega koos minna edasi? Täna maailmas on valikuid paraku ainult kaks – kas EL või Venemaa domineerimisel põhinev SRÜ. Kolmas tee: jääda väljapoole globaliseeruvat maailma ja sulguda, viljeldes autarkial põhinevat majandust ja poliitilist neutraliteeti, ei ole paraku teostatav. EL-i mittekuuluvate lääneriikide iseolemise näide on petlik. Kuigi Island, Norra ja Šveits ei ole avaliku arvamuse vastuseisu tõttu EL-iga liitunud, on need riigid läinud kaasa peaaegu kõigi EL-is toimuvate struktuurimuudatustega. Majanduslikult on nad Euroopa Majandusala (*European Economic Area*, EEA) kaudu EL-iga tihedalt seotud, Island ja Norra assotsieeruvad Schengeni lepinguga, mis toob kaasa piiride kadumise EL-i ja nende riikide vahel ning tööjõu vaba liikumise reeglistiku laienemise nendele riikidele. Tekkimas on olukord, kus EL-i mittekuuluvad lääneriigid teevad paratamatult küll kaasa kõik EL-i arengud, kuid ei oma kaasaráäkimisõigust EL-i arengusuundade kujundamisel. Selline olukord on tinginud nende riikide valitsuste soovi EL-iga liituda, kuid avaliku arvamuse skeptilisust EL-i suhtes ei ole suudetud siiani muuta.

Ka kääbusriigid on EL-iga lahutamatu seotud. Tegelikult ei ole ükski Euroopa kääbusriikidest täiesti suveräänne. Liechtenstein on rahanduse, riigikaitse ja välispoliitika kaudu Šveitsiga tihedalt seotud ja sõltub Šveitsi otsustest, Monaco on Prantsusmaa protektoraat, Andorra riigipeadeks on Prantsuse president ja Hispaania Seo de Urgeli piiskop, Vatikan on 44 hektarit Rooma linnast ning Itaaliast ümbritsetud San Marinol oleks mõeldamatu elada Itaaliast lahus.

Eestil on valikuvõimalusi kindlasti rohkem kui San Marinol. Viimase kuulumine SRÜ–sse oleks mõeldamatu, Eestil on see võimalus olemas. Samas kuulub Eesti võimalik osalemine NAFTA–s utoopia valdkonda. Teoreetiliselt oleks mõeldav Eesti samalaadne seisund Norraga. Kuulumine NATO–sse annab julgeolekutagatised, jäämine väljapoole EL–i jätab vormiliselt suurema sõltumatuse, kui see on nt Soomel või Rootsil. Millegipärast aga leiab Norra valitsus, et kuulumine EL–i oleks Norra huvides, hoolimata NATO vihmavarjust. Ja nii leiab ka NATO liige Türgi. Siin taga ei peitu muud kui arusaam, et iseseisvus väljaspool EL–i on nende riikide jaoks võrreldes liikmestaatuses riigiga illusoorne. Ja kui see on illusoorne majanduslikult tugeva Norra või regionaalse suurriigi Türgi jaoks, on see seda enam Eestile.

Paraku mõjutavad geopoliitilised mõjutegurid ja mõningad Venemaad kammitsevad revanšistlikud ambitsioonid Eesti valikuid märksa rohkem kui Norrat või Šveitsi. Need avalduvad ka praeguste EL–i ja NATO riikide skeptilisuses Eesti tuleviku suhtes, mis viib suure tõenäolisusega tagajärjeni: kui te ei pürgi EL–i, ei saa te ka ei EEA–sse ega NATO–sse. Ning sellise arengu korral on Eesti kaitsetult Venemaa ja SRÜ meelevaldas, ilma valikuvõimaluseta.

Miks on Eestile kasulik kuuluda Euroopa Liitu?

Pole kahtlust, et Eesti jaoks prevaleerivad EL–is mõnevõrra teistsugused huvid kui mitmete praeguste liikmes– või kandidaatriikide jaoks. Saksamaale ja Prantsusmaale on EL võimalus ajada ühist poliitikat, Beneluxi maadele enesestmõistetav majanduslik eksisteerimisvõimalus, Iirimaa ja Portugalile avas see ukse arenenud jõukate riikide perre. "Kesk– ja Ida–Euroopa riikide huvid on seotud eeskätt kahe põhivaldkonnaga: esiteks upitada lääneriikide abiga jalule oma suhteliselt lonkav majandus, teiseks saada lääneriikidelt julgeolekutagatised ettearvamatute suundumuste puhuks idas."³ Majanduslikud ootused jätavad eestlased EL–i suhtes võrdlemisi külmaks. Pigem on Eestil EL–i kuulumiseks Soomega sarnane motiiv – geopoliitiline. Saada julgeolekutagatised ettearvamatu arengu kaitseks idas, saavutada poliitiline stabiilsus, tuginedes EL–i institutsioonidele. Seda toetab emotsionaalne ühtekuuluvustunne kultuuriliselt lähedaste Põhja– ja Kesk–Euroopa rahvastega.

Ei saa siiski alahinnata majanduslike faktorite tähtsust. Eesti on piisavalt huvitatud piiranguteta ligipääsust Euroopa ühisturule, EL–i riikidest laekuvatest investeeringutest, aga vaieldamatult ka EL–i fondide toetusest. Võib ju püstitada teesi, et Eestile meeldiks vabakaubandus ilma EL–i liikmelisusega. Kuid tahtmine on taevariik, EL selliseid suhteid ei aktsepteeri ja niisugust valikuvõimalust Eestil seega ka ei ole. Kuulumine EL–i loob Eestile võimaluse saavutada liidu toetusel kiire majanduslik tõus ja luua arenenud riigile vastav infrastruktuur, transport ja side. Seda on kasutanud oma ühiskonna moderniseerimisel Hispaania, Portugal ja Iirimaa. Sisemisi võimalusi kiireks arenguks nendes riikides ei olnud.

Ometi on ka majandusel oluline julgeolekuline külg. Eesti majandus on sedavõrd väikese mahuga, et isoleeritult see eksisteerida ei suuda. Eraldatus EL–i majandusest tooks kaasa sõltuvuse Vene majandusest.

Suures plaanis tähendab Eesti valik EL–i või SRÜ vahel eksistentsiaalset valikut, millisesse maailma Eesti kuulub. Ajalooliselt kuulub Eesti läänemaailma ja "ei" EL–ile tähendaks praegu

kunstlikku ja raskestikohaldavat suunamuutust – ühteheitmist slaavi-ortodoksi tsivilisatsiooni ja Euraasia impeeriumiga.

Millal peaks Eesti liituma?

Eesti sõlmis EL-iga assotsieerumise lepingu juba 1995. aasta suvel ning leping ratifitseeriti ilma vastuhäälteta, mis näitas parlamendierakondade üksmeelt eurointegratsiooni küsimuses. Samal aastal esitas Eesti ka avalduse EL-i astumiseks. 1998. a kevadel algasid liitumisläbirääkimised, kusjuures Eesti kuulus koos Küprose, Tšehhi, Poola, Ungari ja Sloveeniaga kandidaatriikide 5+1 esigruppi. "Seega on loodud Eesti positsioon võrdlemisi selge. Eestit soovitakse Euroopa Liidus näha ja keegi teine peale Eesti enda ei saa liitumise võimalust ära rikkuda" (Nutt 1997b). Ka näitas Eesti kaasamine esikuuikusse mõningat eelarvamuste murdumist endise NSV Liidu ja Jugoslaavia liiduvabariikide suhtes. "Eesti ja Sloveenia kaasamisega läbirääkimistesse on Euroopa Komisjon teinud ka põhimõttelise otsuse, et tulevane EL peab olema kogu Euroopa organisatsioon, mitte aga ääremaadele vastanduv Euroopa tuumik."⁴

Reaalse liitumistähtajana on nimetatud aastaarve 2003–2006. Ehk teisisõnu, Eesti liitumiseelne üleminekuperiood kujuneb ligikaudu kümne aasta pikkuseks. Saades liikmeks, järgneb paratamatult üleminekuperiood ühiskonna täielikuks harmoneerimiseks EL-iga, mille pikkust on praegu vara hinnata.

Eestile pole sugugi vähetähtis, millal oleks õige aeg liituda. Valitsus on kinnitanud valmisolekut saada EL-i liikmeks 2003. a alguses. Paljud pooldavad pikemaajalist liitumisprotsessi, et võimaldada Eestil olla liitumiseks paremini valmis. Ühtlasi on ka selge, et EL-il on tõsised raskused Eesti vastuvõtmiseks 2003. aastal, mistõttu reaalne liitumine leiab aset aasta kuni kolm hiljem.

Samas oleks Eesti huvides pigem kiire kui aeglane liitumine. Esmalt julgeolekulistel põhjustel. Mida pikemaks venib liitumisperiood, seda tugevama välispoliitilise surve alla idast Eesti satub. Teisalt areneb EL edasi ja tingimused hilisematele liitujatele muutuvad üha komplitseeritumaks. Kuuludes EL-i, saaks Eesti uute EL-i õigusaktide sisu mõjutada Eesti huvidele vastavas suunas, hilisem liituja peab need aga lihtsalt omaks võtma. Sellele lisaks varitseb alati oht, et esimesed liitujad toovad kaasa sedavõrd palju probleeme, et EL-i laienemine seiskub või vähemasti pidurdub aastateks.

Et olla liitumiseks valmis 2003. aastaks, peab Eesti lõpetama selleks ajaks liitumissettevalmistused. Üheks olulisemaks on siin rahva arvamuse küsimine. Kõik parlamendierakonnad on olnud ühel meelel, et Eesti ei tohi liituda EL-iga rahva seljataga. Ent siin on ka õiguslikke probleeme. Põhiseadus ei võimalda panna rahvahääletusele välislepingute ratifitseerimist (vt põhiseadus, § 106), mistõttu "rahvahääletus tuleb teha enne, kui Eesti on allkirjastanud EL-iga liitumise lepingu" (Nutt 2000). Sobiv ajavahemik oleks läbirääkimiste lõppemise ja lepingu allakirjutamise vaheline aeg, mis tõenäoliselt jääb 2002. aastasse. Selleks ajaks on ka selge, milline on see EL, millega Eesti liituma hakkab.

EL näeb praegu vaeva struktuuralse reformiga, et teha võimalikuks uute riikide liitumine. Võib aga ennustada, et veelgi suuremad ümberkorraldused on tulemas siis, kui EL on laienenud. Eesti ei too EL-ile suuri probleeme, kas või oma väiksuse tõttu. Kuid 40-miljoniline Poola raputab EL-i alustalasid kapitaalselt. Kõigi kandidaatriikide liitumisel kasvaks EL-i rahvaarv 180 miljoni võrra (Türgi kaasa arvatud). See esitab EL-ile tõelise väljakutse kohaneda ja muutuda. EL ei ole midagi lõplikku, milles Eestil on oma nurgake. EL on protsess ja Eesti püsib sadulas, kui suudab seda protsessi enda huvides suunata.

Märkused

1. M. Nutt. Kas oleme iseseisvad? – Postimees, 30. september 1991.
2. Vt ka Eesti inimarengu aruanne (1999) "Eesti ja Euroopa Liit": <http://www.undp.ee/nhdr99/1.4.html>.
3. M. Nutt. EL – geopoliitilised eelistused või võrdsed võimalused? – Postimees, 16. juuni 1997.
4. M. Nutt. Eesti Euroopa Liidu ukse ees? – Postimees, 17. juuli 1997.

Kasutatud kirjandus

Coudenhove-Kalergi, R. N. (1923). Pan-Europa. Wien: Pan-Europa-Verlag.

Eesti Vabariigi Põhiseadus.

Ennuste, Ü., Kirch, A. (2001). Äärmuslased ei otsusta Eesti euroliitu astumist. – Eesti Päevaleht, 17. märts.

Nutt, M. (1991). Ühinev Euroopa ja NSV Liit. – Vikerkaar, nr 3.

Nutt, M. (1997). Kes pääsevad Euroopa Liitu? – Postimees, 18. detsember.

Nutt, M. (2000). Euroopa Liit ja rahvahääletus. – Lääne Elu, 17. oktoober.

Ruutsoo, R., Kirch, A. (koost) (1998). Eesti Euroopa Liidu lävepakul. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Tallo, I. (2001). Paar põhitõde Euroliidu asjus. – Äripäev, 9. veebruar.